

Benátky, září a říjen 1786

Tak tedy stálo psáno v knize osudu na mém listě, že v roce 1786, osmadvacátého září večer, podle našeho času o páté hodině, spatřím při veplutí z Brenty do laguny poprvé Benátky a že krátce nato vstoupím na půdu tohoto podivuhodného ostrovního města, do této bobří republiky a navštívím ji. A i tak – díky Bohu – už pro mne Benátky nejsou pouhým slovem, pouhým prázdným jménem, jež mne tak často děsilo, mne – zapřisáhlého nepřítele všech jalových slov.

Když k lodi přirazila první gondola s cílem dopravit spěchající pasažéry do Benátek, rozpomněl jsem se na dávno zapomenutou hračku z útlého dětství, která mi snad už plných dvacet let nepřišla na mysl. Můj otec měl pěkný model gondoly, který si přivezl z Itálie,⁹⁸ velmi si jej cenil a pro mne to byla zvláštní pocta, když jsem si s ním někdy směl pohrát. První zobce z lesklého železného plechu, černé mříže gondolových přístřešků, vše mne vítalo jako starého známého, prožíval jsem dlouho postrádané radostné dojmy ze svého mládí.

Jsem dobře ubytován „U Anglické královny“⁹⁹ nedaleko náměstí svatého Marka, což je největší přednost tohoto hostince. Moje okna shlížejí na úzký kanál mezi vysokými domy, hned pode mnou je mostek o jediném oblouku a naproti je těsná, živá ulička. Tak bydlím a zůstanu tu nějakou dobu, až připravím svou zásilku pro Německo¹⁰⁰ a až se nasytím pohledu na toto město. Samoty, po níž jsem často tak toužebně vzdychal, mohu nyní užívat plnými douškami, neboť nikde se člověk necítí osamělejší než v tlačnici, jíž se

prodírá jako úplný cizinec. V Benátkách mne zná snad jen jediný člověk a toho tak brzy nepotkám.

V Benátkách dne 28. září 1786

Jen několik málo slov o tom, jak se mi vedlo cestou z Padovy sem. Plavba po řece Brentě na dopravní lodi ve slušné společnosti – neboť Italové se mají před sebou vzájemně na pozoru – je pěkná a příjemná. Břehy zdobí zahrady a letohrádky, malé obce sestupují až k vodě, podél břehu vede chvílemi silnice plná ruchu. Protože plujeme po proudu přes zdymadla, častěji dochází k chvilkovému zdržení, jehož lze využít, poohlédnout se po krajině a ochutnat z bohaté nabídky ovoce. Pak si opět nastoupíme a pokračujeme v cestě rušným krajem úrodnosti a života.

K tolika měnlivým scénám a postavám se přidružil ještě jeden obraz, původem sice z Německa, zde však docela namístě, totiž dva poutníci, první, které jsem viděl zblízka. Mají právo svézt se zdarma tímto veřejným dopravním prostředkem; protože se jim ale ostatní společnost vyhýbá, nesedí pohromadě se všemi pod střechou, nýbrž vzadu u kormidelníka. Jsouce vzácností, stali se cílem žasnoucích pohledů, a protože se v minulých dobách pod touto rouškou proháněla všelijaká čeládka, nevážili si jich příliš. Když jsem se dověděl, že to jsou Němci a že neovládají žádný jiný jazyk, přidružil jsem se k nim a zjistil, že pocházejí z okolí Paderbornu. Oba byli již dobře přes padesát, jejich tváře byly ošlehané, ale plné mírnosti. Navštívili napřed hrob svatých Tří králů v Kolíně nad Rýnem, pak putovali po Německu a nyní měli společně namířeno až do Říma a potom zpět do severní Itálie, protože jeden z nich se hodlal vrátit zpět do Vestfálska, druhý však chtěl ještě podniknout pouť k počtě svatého Jakuba v Compostele.

Měli na sobě známý oděv, v podkasaném rouchu však vypadali mnohem lépe, než jak je obvykle předvádíme na našich redutách v dlouhém plátěném šatě. Široký límec, kulatý klobouk, hůl a mušle jako nejprostší nádobka na pití, vše mělo svůj význam, svůj bezprostřední účel; pasy měli v plechovém pouzdře. Zcela zvláštní ale byly jejich malé měšce z červeného safiánu; v nich uchovávali samé

drobné potřeby k odstraňování nejrůznějších malých nedostatků. Vytáhli je, aby si pospravili své oděvy.

Kormidelník, navýsost spokojený, že našel tlumočníka, mne požádal, abych jim kladl různé otázky; tak jsem se dověděl mnohé o jejich názorech, zvláště však o jejich cestě. Trpce si stěžovali na své souvěrce, ba i na světské kněze a mnichy v kláštorech. Vykládali, že zbožnost je zřejmě velkou vzácností, protože prý v jejich zbožnost nechtěl nikdo uvěřit, a i když se hned všude vykazovali předpisem duchovní pouti a biskupskými pasy, zacházeli s nimi v katolických zemích jako s tuláky. S dojetím naopak vyprávěli, jak dobře s nimi jednali protestanti, především jeden venkovský farář ve Švábsku a hlavně jeho žena, která svého trochu váhavého muže přimáčkla k tomu, aby jim směla poskytnout bohaté občerstvení, jež už velmi potřebovali. Při rozloučení jim dokonce prý věnovali konvenční tolar, který se jim neobyčejně hodil, jakmile opět stanuli na katolickém území. Nato řekl jeden z nich se vši obřadností, jíž byl vůbec schopen: „Však my také zahrnujeme tuto ženu denně do svých modliteb a prosíme Boha, aby otevřel její oči tak, jako otevřel její srdce pro nás, a aby ji – byť pozdě – přece jen přijal do lůna své samospasitelné církve. A tak doufáme s jistotou, že se s ní jednou setkáme v ráji.“

Sedě na úzkých schůdkách, vedoucích na palubu, vysvětloval jsem ze všeho toho povídání, co bylo nutné a užitečné, kormidelníkovi a několika dalším osobám, které se z kajut namačkaly do toho těsného prostoru. Poutníci dostali nuzné občerstvení. Italové totiž neradi rozdávají. Potom vytáhli malé svěcené kartičky s obrazem svatých Tří králů a s latinskými modlitbami k jejich počtě. Ti dobří lidé mne poprosili, abych jimi obdaroval tu malou společnost a abych jim vysvětlil, jak vzácné jsou ty obrázky. Učinil jsem tak se zdarem; když pak oba muži projevíli značné rozpaky, jak nalézt ve velikých Benátkách klášter, který je určen k přenocování poutníků, slíbil jim dojatý kormidelník, jakmile jen přistanou, že hned dá nějakému chlapci troník, aby je zavedl na ono odlehle místo. Důvěrně ještě dodal, že tam ovšem naleznou chabou útěchu; ústav, založený velmi velkoryse, aby pojal bůhví kolik poutníků, prý v současné době značně sešel a důchodů se užívá vlastně na něco jiného.

V takové zábavě jsme pluli po proudu krásné Brenty, míjeli mnohou nádhernou zahradu a mnohý nádherný palác a letmo jsme obhlíželi zámožné, rušné osady na břehu. Jakmile jsme vpluli do lagun, hned se kolem lodi vyrojilo několik gondol. Jakýsi Lombardan, který se v Benátkách dobře vyznal, vyzval mne, abych se přidal k němu, že se dostaneme rychleji dovnitř a unikneme utrpení celní prohlídky. Ty, co nás chtěli zadržet, dovedl odstranit drobným spropitným, a tak jsme v záři zapadajícího slunce rychle pluli k svému cíli.

Dne 29. září večer, na den sv. Michala

O Benátkách se toho už tolik navyprávělo a vytisklo, že je nehodlám důkladně popisovat, řeknu jen, jak zapůsobily na mne osobně. Co však se mi především vnucuje, je opět lid, ten velký dav a jeho nezbytný, bezděčný život.

Zdejší pokolení se neuteklo na tyto ostrovy pro své potěšení, nebyla to náhoda, co pohánělo další lidi, aby se k nim připojili: nouze je naučila hledat bezpečí v polohách nejméně výhodných, jež se posléze pro ně staly tak příznivé a probudily v nich chytrost, když ještě celý severní svět ležel v zajetí temnot. Zákonitým důsledkem pak bylo jejich rozmnožení i jejich bohatství. Obydlí se tu tísnila jedno na druhém, písek a bažiny nahradil kámen, domy se prodíraly k světlu jako stromy, které rostou příliš hustě, hleděly nahradit nedostatek šířky svou výškou. Lakotní na každou píď půdy a už od počátku stísnění v úzkých prostorách, neponechávali pro uličky víc šířky, než bylo nutné k oddělení jedné řady domů od té protější a k zajištění těsných průchodů pro občany. Ostatně jim ulice, náměstí i promenády nahradila voda. Benátčan se musel stát novým druhem stvoření, jako ostatně i Benátky lze srovnávat zase jen s Benátkami. Velký kanál, vinoucí se jako had, si nezadá s žádnou ulicí na světě, prostoru před náměstím svatého Marka jistě nelze nic postavit po bok: mám na mysli velké vodní zrcadlo, jež obklopuje půlměsíc vlastních Benátek z této strany. Nad vodní hladinou vidíme vlevo ostrov San Giorgio Maggiore, trochu dál vpravo Giudeccu s kanálem, ještě dál napravo celnici a vjezd do Canal Grande, kde nám září vstříc hned několik ohromných

mramorových chrámů. To jsou v několika málo črtách hlavní obrysy, které nám padnou do očí, když vystoupíme mezi oběma sloupy na náměstí svatého Marka. Všechny ty vyhlídky a pohledy byly tak často vyryty do mědi, že si o nich mohou mí přátelé snadno učinit názornou představu.

Po obědě jsem si pospíšil, abych si napřed udělal celkový dojem, a vrhl jsem se bez průvodce, jen s vědomím světových stran do bludiště města, které sice skrz naskrz protínají kanály i kanálky, ale zase spojují mosty a můstky. Kdo to neviděl na vlastní oči, nemůže si udělat představu o stísněnosti a natlačenosti celku. Šířku uličky lze obvykle vždy nebo téměř vždy změřit rozpaženými rukama, v těch nejužších si člověk odře lokty, už když si dá ruce v bok. Jsou tam sice i širší uličky, sem tam i nějaké to náměstíčko, ale všechno lze vlastně nazvat těsným.

Snadno jsem našel Velký kanál i hlavní most Rialto; má jediný oblouk z bílého mramoru. Shůry dolů to je mohutný pohled, celý kanál je posetý lodmi, které dovážejí z pevniny vše potřebné a přistávají k vyložení především zde; mezi nimi se to hemží gondolami. Zvláště dnes, o svátku svatého Michala, to byl ruch přímo nádherný; abych jej alespoň zčásti vyličil, musím začít trochu zeširoka.

Obě hlavní části Benátek, které od sebe odděluje Velký kanál, jsou navzájem spojeny jediným mostem Rialto, styk ale obstarává i řada dalších spojů otevřenými bárkami na určených přívozech. Dnes se velmi pěkně vyjímal, když se krásně oděné ženy, všechny však zahaleny černými závoji, dávaly v celých houfech převážet, aby se dostaly ke kostelu oslavovaného archanděla. Opustil jsem most a přešel k jednomu z přívozů, abych si mohl vystupující dobře prohlédnout. Nalezl jsem mezi nimi velmi pěkné tváře i postavy.

Když jsem se unavil, opustil jsem úzké uličky, usadil se v gondole a vydal se k podívané na protilehlém břehu přes severní část Velkého kanálu, kolem ostrova sv. Kláry¹⁰¹ do lagun, po kanálu Giudeccy až naproti náměstí sv. Marka a náhle jsem byl spoluvládce Jaderského moře, jak se cítí každý Benátčan, jakmile se uvelebí na své gondole. Vzpomněl jsem si přitom na nebožtíka svého dobrého otce, který neznal lepší zábavy než o všem tom vyprávět. Nebudu já sám právě takový? Vše, co mne obklopuje, je úctyhodné, velkolepé, pozoruhodné dílo nahromaděné lidské energie, je to nádherný pomník ne snad nějakého vládce, ale lidu. A byt' se jeho

laguny ponenáhlu zanášejí, byt nad močály vystupují škodlivé výpary, obchod upadá a jeho moc pozbývá významu, přece neztrácí celá republika ani její existence pro vnějšího pozorovatele ani na okamžik na své důstojnosti. Podléhá času jako vše, v čem pulsuje život.

Dne 30. září

K večeru jsem se opět zatoulal bez průvodce do nejdlehlších čtvrtí města. Všechny zdejší mosty mají schody, aby gondoly i větší lodě mohly pod jejich oblouky pohodlně proplouvat. Pokoušel jsem se vyznat se v tom bludišti a nalézt z něho cestu ven bez vyptávání a řídil jsem se opět pouze podle světových stran. Člověk se z toho konečně vymotá, je to ale neuvěřitelný propletenec a můj způsob, jak do něho všemi smysly proniknout, je ten nejlepší. Zapamatoval jsem si též chování, životosprávu, zvyky i povahu obyvatel až do posledních obydlí na okraji města; v každé čtvrti je to odlišné. Ach ty můj Bože! Jaké je člověk přece jen ubohé, dobré zvíře!

Velmi mnoho domečků je postaveno přímo v kanálech, ale sem tam lze najít i pěkně vydlážděné kamenné hráze, po nichž se dá s velkým pohodlím procházet sem tam mezi vodami, kostely a paláci. Vesele se vyjímá dlouhá kamenná hráz na severní straně, odkud si lze dobře prohlédnout různé ostrovy a zejména Murano, jakési Benátky v malém. Laguny mezi nimi oživuje množství gondol.

30. září večer

Dnes jsem si opět prohloubil svou představu Benátek, když jsem si obstaral plán města. Když jsem jej trochu prostudoval, vystoupil jsem na věž sv. Marka, odkud se zraku naskytá jedinečné divadlo. Bylo kolem poledne za jasného slunce, takže jsem mohl bez dalekohledu přesně rozeznat blízké i vzdálené okolí. Laguny zaléval příliv, a když jsem zaměřil pohled na takzvané Lido – je to úzký proužek půdy, který uzavírá laguny –, spatřil jsem poprvé moře a na něm pár plachet. Přímo v lagunách kotví galéry a fregaty,

které se měly připojit k rytíři Emovi,¹⁰² jenž válčí s Alžířany, ale pro nepříznivé větry nemohly vyplout. Krásný obraz výrazně završují od západu k severu hory padovské a vicentské i pohoří tyrolské.

Dne 1. října

Chodil jsem a prohlížel si město z různých hledisek, a protože byla právě neděle, byla mi nápadná velká nečistota ulic, o níž jsem byl nucen uvažovat. V tomto směru sice existuje jakési nařízení. Lidé shrabují smetí do koutů; vidím tu též projíždět velké lodě, které přistávají na různých místech a sbírají odpadky; jsou to obyvatelé okolních ostrovů, kteří potřebují hnojivo. V těchto opatřeních však chybí jak důslednost, tak přísnost, a zaneřáděnost města nelze odpuštit tím spíše, že bylo při založení přímo předurčeno k čistotě stejně tak jako nějaké město holandské.

Všechny ulice mají dláždění, i v nejdleších čtvrtích mají zvýšené chodníky s okraji z pálených cihel, kde to je zapotřebí, je střed poněkud vyvýšen a po stranách jsou žlábků k zachycování vody a odvádění do krytých kanálů. I další architektonické úpravy původního dobře uváženého plánu města svědčí o záměru vynikajících stavitelů udělat z Benátek město velmi čisté, tak jako je i velmi zvláštní. Nemohl jsem opomenout hned při procházce navrhnout příslušné nařízení v tomto směru a v myšlenkách tak předběhnout policejního ředitele, který by se těmito úvahami vážně zabýval. Člověk má vždycky snahu i chuť zametat před cizím prahem.

2. října 1786

Spěchal jsem především do Carità.¹⁰³ Dočetl jsem se totiž v Palladiových dílech, že zde navrhl klášterní budovu, kterou zamýšlel znázornit soukromé obydlí majetných a pohostinných příslušníků antického světa. Nesmírně mě potěšil jeho plán, výborně vypracovaný v jednotlivostech i ve svém celku, očekával jsem podle něho dílo přímo zázračné. Ale ach, uskutečněna byla stěží jeho desátá část, i ta však je hodna jeho božského génia, je to dokonalost

v rozvrhu a přesnost v provedení, s jakou jsem se dosud nesetkal. Člověk by měl pozorování takového díla věnovat celá léta. Mám pocit, že jsem nespátřil nic dokonalejšího a vznešenějšího, a myslím, že se nemýlím. Představme si ale také vynikajícího umělce, zrozeného s vnitřním smyslem pro vše velké a krásné, který se napřed neobyčejně pracně vzdělával na dílech antických mistrů a pak je ve vlastní tvorbě znovu vyvolal v život. Takový umělec tedy dostane příležitost k uskutečnění své zamilované představy, vybudovat klášter určený jako obydlí tolika mnichů a útulek tolika cizinců – v podobě antického obytného domu.

Kostel už stál; z něho se vstupuje do atria z korintských sloupů, divák je unesen a najednou zapomene na všechno kněžourství. Na jedné straně je sakristie, na druhé kapitulní síň, k níž přiléhá to nejkrásnější točité schodiště na světě, kamenné stupně vytesány do stěn kolem otevřeného, širokého středního sloupu, v takových vrstvách, že jeden nese na sobě druhý – ani se nelze nabažít jejich vystupování a sestupování; jak se pěkně podařily, lze usuzovat z toho, že i sám Palladio je označuje za zdařilé. Z předního nádvoří se vchází do velkého vnitřního dvora. Z budovy, která jej měla obklopovat, je postavena pohříchu pouze levá strana se sloupořadím ve třech podlažích nad sebou, v přízemí síň, v prvním poschodí klenutá chodba před celami a v nejvyšším patře stěna s okny. Tento popis však musí být podložen pohledem na nákresy. A teď slovíčko k provedení.

Z kamene jsou vytesány jen hlavice a patky sloupů a svorníky žeberních oblouků, všechno ostatní – nesmím říci, že je z pálených cihel, nýbrž z vypalované hlíny. Takové cihly vůbec neznám. Tvoří i vlisy a římsovky, stejně jako články oblouků, vše je částečně vypalované a celá budova je nakonec spojena jen trochou vápna. Vypadá jako ulita z jednoho kusu. Kdyby byl dokončen celek a člověk jej viděl čistě uhlazený a nabarvený, musel by to být božský pohled.

Avšak plán byl příliš rozsáhlý, jako u tak mnohých budov novější doby. Umělec předpokládal nejen, že se nynější klášter strhne, ba že se vykoupí i sousední domy – a tu nejspíš nestačily peníze ani chuť. Ty můj milý Osude, který jsi podporoval a zvětčil tak mnohou hloupost, proč jen jsi nedopřál tomuto dílu dokončení!